

mát a hazai hagyományban artikulálhatatlan szemlélet és életérzés megszólaltatásához.

Ugyanakkor a par excellence tematikus versre, a didaktikus-illusztratív problémaversre is találunk még példát a *Vészetben*: a *Vallomás* és a *Párizs, ezerkilencszázhetvenegy* ilyen, nem igazán lírai szövetű mű; ugyancsak a rossz heteronómia példája az *Énekóratörések* című találós kérdés: megnézzük a fülszövegen, hányban született a szerző, s ebből kiszámíthatjuk – amit egyébként is tudtunk –, hogy a Himnusz 1956-ban tanulhatta az iskolában; ezzel a petárda el is pukkant, csak némi színes füst lebeg a helyén.

A közgondok felvállalása helyett az apró-cseprő személyes gondok megverselését üdvözlöm? A világ egységes látomása helyett a köznapis tapasztalás töredezettségét? Korántsem! Azt sem állítom, hogy az egyik „elavult”, a másik ellenben „korszerű” lenne. Csupán annyit, hogy senki költő kölcsön nem veheti mások tapasztalatait – még elődeiét sem. Választott értékeit s az öröklött költői eszközöket tulajdon létélménye érzéki, konkrét közegében kell új életre keltenie (s ez az új élet más lesz, mint a régi!) – mert a tiszta költőiség nem holmi „ráadás” a vershez, hanem maga ez az elevenség, amely nélkül lehet a vers témája miatt felkavaró, szókimondása miatt izgalmas, a benne foglalt bölcsesség miatt tanulságos – de jó nem. Viszont ha jó, attól lehet még felkavaró, izgalmas stb. is.

Kovács István – harmadik kötete tanúsága szerint – ma is hisz „a progresszív cselekvés elkerülhetetlen szükségességében” (Görömbei András). De minthogy jó költő, érzékelte, hogy az élet elevensége elhagyja az öröklött szemléleti kereteket, a nyomába szegődött, s felismerte, hogy a hétköznapi, reális emberben kell keresnie azokat az erőket, amelyek az itt és most örökkévalóságát kérdésessé teszik. Például akkor, amikor a családi élet apró, bensőséges epizódjában a lét alapkérdéseire döbbenünk rá (Térelválasztás), vagy amikor SZEMünket arra használjuk, amire való (erre tanítanak az olyan enteriőrök, mint az *Almatlanság*, *A pince tényképei és képeslapjai*, az olyan tájleíró versek, mint a *Tó, verőfényben*, s általában versei tiszta költőiségű leírásai). Kovács István, minden igazságos úgy szolgálatára készen ma is, egyre kevésbé az „ügyekre” ügyel, egyre inkább a létezés

minden korlátozás és hatalmaskodás alatt megszakíthatatlanul áramló örök folyamára függeszti SZEMét. Már az *Ördöglakat* is a hiten, eszméken nem csüggingő elkötelezettség kimunkálását ígérte. Ezt az ígéretet beváltva a *Vészet* sok versében nagy költői erővel szólaltatja meg „a riadt kiáltást, amelyet a lélek mélyéről a ránk mért rossz csal elő” (Simone Weil).

CSORDÁS GÁBOR

Baka István:

DÖBLING

Légies, karcsú kötetben adja közre Baka István újabb verseit. A *Döbling* hű elődeéhez, hisz a harmadik kötet már csak 22 verset tartalmaz. Az elhallgatás, a csend mint magatartás kísérténé Baka Istvánt? Aligha. Versdömpinges korunkban ars poeticaként is értelmezhető ez a relatív szűkszárvúság. A termékeny fecsegések, a hajlékony mellébeszélések, az elegáns csúsztatások divatjában a szó fegyelméről tanúskodik az alig-kötetnyi vers. Baka István csak azokat a darabokat tárja az olvasó elé, amelyekben a kép és jelentés többdimenziós rendszere minden ponton illeszkedik, amelyekben kedvelt metaforaláncai szerves egészet alkotnak. Nem aggat verseire cifrálnakodó kelleket, azok belső rendjükkel díszlenek. Sajátos tárgyiasság az övé. A „versbéli-valóság” logikussága, szép fegyelme, a részek egészet szolgáló rendje a maga teremtettségével, mint vágy szól ama másik valóság fogyatékoságairól, sokszor elemi hiányairól.

A költői következetesség a kötet rendjét is meghatározza. Nem az adott időszakban, különböző élménykörökből született versekből épül. Baka verseskönyveit a homogenitás jellemzi. A ciklusok egy következetes, kimunkált gondolatsort szólaltatnak meg, más és más nézőpontból megvilágítva. A *Döbling* négy ciklusa (*Isten fűszála*, *Mefisztó-keringő*, *Halottak napja*, *Döbling*) fájdalmasan vall a világbá vetett ember magányáról, a szándék és tett egymás ellen fordíthatóságáról, a létező kiszolgáltatottságáról és a létezés abszurdításáról. Jellegetesen XX. századi világkép ölt testet Baka István verseiben, ám a költői invenció és tudatosság egyénien érzékletes formába öl-

tözteti ezt a sokak által megélt és megszólaltatott világérzetet.

Már az előző köteteknek is hangsúlyos eleme az Isten-jelenség. Egyik nyilatkozatában így vall a költő verseinek Isten-ábrázolatáról: „Számomra azoknak az irracionális erőknél az összessége, melyek életünket és a történelmet irányítják. Isten ezért a végzetnek, a létezés irracionálisának a jelképe, olyan erőké, melyekkel szemben az egyénnek – és nemcsak az egyénnek – reménytelen szembeszállnia.” Baka nemcsak a Bibliát parafrázálja, de az újkori Isten-képzeteket is. A nietzschei értelmezéssel szemben, nála nem Isten halálával marad végérvényesen egyedül az ember, hanem épp ellenkezőleg, az isteni kiszámíthatatlanság, gonoszság veszélyeztetési értelmes létezését. Ady látomásait idézően (de sokkal rezignáltabb tónussal) jeleníti meg a *Nagy Vadász* Isten és az ember félelmetesen egyoldalú viszonyát. A zsarnok Isten nemcsak kushadást követel, de afféle vásári pufogtatásként időnként közéjük ló az embereknek, jelezve, hogy van: „Mert állunk mindenütt a négy / égtáj célkeresztjén, hiába / lengünk ki jobbra-balra, telibe találja / az utolsó szavunkat is.” Hiába a fohász, nincs ki meghallgassa, „biztosítólánc-Tejút zárta az ajtót” (*Dalok harmincévesen*). Az isteni közöny, a kiszolgáltatottság fojtogató: „a mélységből kiálték ám az Isten csak a lélek légszomja” (*De profundis*). A hideg tárgyakká foszló világegyetemben (*Pohárköszöntő*), a „világ-pincében” (*Circumdede-runt*), a circus maximusban a lélekben kifa-kuló embernek nincs más lehetősége, mint „Isten és a Sátán megúnt bohóctréfáin gyáván hahotázni” (*Circus Maximus*). Az ember nem a saját képre teremtett más, csak „Isten fűszála”. Ez a címadó vers összefogja a ciklus egészéből sugárzó tragikus létértelmezést. A felidéző, József Attila-motívumokból építkező verset (indító vershelyzet, az önmegszólítás gesztusa, a bolond önmínősítés stb.) nem véletlenül szentelte Baka István a nagy előd emlékének. A kései József Attila-versekre rimelő létélmény, a hiábavalóság tudata, (Pilinszky szavaival élve) az esszenciális világhiány sajog az „Isten fűszála”-érzetben.

A nyomasztón rideg világ ellenpólusát a felnéző emberben láttatja Baka István. A személyes formákban is megbúvó stilizált egyén nem lázad, nem háborog, csak felismer. Megérti az isteni közönyt: „most ma-

gamba visszahullva / nézem, hogy könyököl ki Isten / a holdra, mint homályló kocsuplutra” (*Dalok harmincévesen*). Felismeri, hogy a világ reménytelenül szétért, mert „ki megpróbálja összerakni össze- / zagyvált tükör- és látványcserepet”. (*A tükör szétért*). Fogodzót is keresne, a hit megtartó erejét, ha a logika csúfondárosan ellent nem mondana. A lét és nemlét, a van és a nincs ironikus relativitása kizárja azt az evidenciát, amely táplálná a hitet. (*To be or not to be*). A világgal való szembenézés esélyei jelennek meg a történelmi arcképekben is. Tér és idő koordinátájában ugyanis más vetületet kap a tett, hisz az egyén konfliktusának jelentősége túlnő jelenvalóságán. Nemcsak azáltal, hogy a történelmileg konkrét idő időtlenül, hanem abban az értelemben is, hogy a történelmileg meghatározott térben való cselekvésnek adott közösségre érvényes konzekvenciái is vannak. Baka István – első kötetétől kezdve jellemzően – következetesen érvényesíti e kettős szemléletmódot: az emberi lényeg ontológiai feltárása kiegészül történelmi tárgyú verseiben (pl. Vörösmarty-, Ady-parafrázisaiban stb.) a magyar sors-viszonyokban rejlő „gazdag szenvedés” jellemzésével. A *Döbling* történelmi portréiban ugyanez a szándék látható. Mellőzöttségében, az álság undorától fuldokolva Zrínyi tragikus számvetésre készül (*Zrínyi*). Szürrealisztikus metaforahalmazból rajzolódik ki az önnön halálát tobzódva ünneplő Birodalom képe (*Trauermarsch*), s következményét, a homályba, Semmibe, szétszórásba bukó véget jelzi Ady száguldó, misztikus vonata (*Ady Endre vonatán*).

A kötet kiemelkedő darabja a címadó *Döbling*. A korábbi ciklusok világértelmezése összegződik egy portréban, Széchenyi mono-dramájában. Az Ilia Mihálynak ajánlott, hat tételből álló mű a vád és önvád, hit és kétely metamorfózissorozatán keresztül ábrázolja a „legnagyobb magyar” lelkében zajló folyamatokat. A „Csend van tán Isten elharapta nyelvét / csillag sem csikordul tengelyén” rendkívül plasztikus képe érzékelteti a múlt borzalmait lezáró, feszültségekkel terhes mozdulatlanság helyzetét. Csak az elme működik, s kibomlik a jelen döbbenetes felismerése: „Magyarország nincs többé már csak bennem él”. Az expresszív, különböző időszakmomentumokat egymásra montírozó V. rész a meghasonlottság traumájában felrémlő apokaliptikus

szörnyűségeket villantja fel, a „fölemelt és sirba lökött nép tragédiáját”. (Önmagában is megállva, a tétel a kötet egyik legmegragadóbb darabja.) A virrasztás képével zárul a *Döbling*. Ez azonban nem a helyzetet felmérő értelem fegyelve, hanem a történelmi körülmények fölé magasodni nem tudó ember vereségének beismerése.

Részleteiben is elrendezett, egységes világkép köré szerveződik a *Döbling* 22 verse, ám épp ezért, összességében nyomasztó reménytelenség sugárzik a kötet egészéből. Meghajlana Baka István a katasztrófizmus filozófiája előtt? Nem hihető. Egész eddigi költészete példa rá, hogy idegen tőle a hitetlenség pózában tetszelgő önsanyargatás – de a naivan reménykedő önáltatás is. A *Döbling* korunk bonyolult, nemegyszer tragédiával fenyegető valóságára érzékenyen reagáló alkotót mutat.

Baka István, elérkezvén ama bizonyos korhatárhoz (mint maga mondta), prózaíráshoz fogott, és debütálása sikeres volt (*Szekszárdi mise*). A *Döbling*gel pedig most már három verseskötetet mondhat magának. Nem sok ez, ha a mennyiséget nézzük. Ha azonban a művekből feltáruló alkotói tisztességet, a kimunkált, koherens világképet, a költői eszközök szép rendjét vesszük figyelembe, eszünkbe juthat Kosztolányi szellemesen igaz sora: „sok a kettő, de több az egy”. Ez a *művekben megtestesülő minőségigény* jelöli ki Baka István költői helyét az újabb költészet legjobbjai között. (*Szépirodalmi*, 1985.)

N. HORVÁTH BÉLA

Kolozsvári Grandpierre Emil:

ERETNEK ESSZÉK

Ha a kitűnő író régebben megjelent esszégyűjteményeinek, a *Legendák nyomában* és az *Utazás a valóság körül* című kötetek fogadtatására visszaemlékezünk, azonnal megértjük, miért nevezi Kolozsvári Grandpierre Emil a maga műfaját „eretnek”-nek. Az esszéírásnak az a változata, amelyet művel, elsősorban az angol hagyományhoz köthető: elegánsan, szellemesen fogalmaz ő is, mint a műfaj szigetországi képviselői, s belőle sem hiányzik az a csipkelődő hajlam,

amely például a Bloomsbury-kör „hírhedt” esszéíróinak magatartását jellemezte. A magyar esszé fogalmához különösen a harmincas évektől mind szívósabban tapadt hozzá az ideálkeresés és -teremtés jellegzetessége, s ezzel párhuzamosan a műfaj legjobb képviselői szépen, olykor már-már költői olvadékonysággal fogalmazták meg írásait, melyek segítették őket tájékozódni az irodalomban éppen úgy, mint a minő zivatarosabbá váló korban.

Természetesen Grandpierre esszéiből sem hiányzik egyfajta s általa több ízben is nyomatékosan hangsúlyozott ideál megteremtésének, pontosabban újrateremtésének vágya. Alapvetően racionális alkat lévén, esszéinek is vezérelve a ráció, az ésszerűség igénye. Nem kevesebbet s nem többet kíván, mint hogy próbáljunk ésszel gondolkodni s élni, s akarjuk a fejünket használni a művészetek világában is. Kérlelhetetlenül száll szembe minden legendával. Általában ingerlik a mesterségesen szított kultuszok, ilyeneket tapasztalva tüstént gyanakodni kezd, hátha irracionális elemek rejlenek a háttérükben. Nem véletlenül mondja el újra meg újra, hogy nem tartozik irodalmi csoportosulásokhoz és klikkekhez, s ha e tény bizonyos mértékben hátrányára lett is, már ami irodalmi elismertségét illeti (legalábbis a „szakmai” körökben, melyeket nem szűnik meg ironikusan csipkedni), legalább ennyire segítette abban, hogy ítéleteit mindenfajta „korszellem”-től és „uralkodó ízlés”-től függetlenül fogalmazhassa meg. Írásaiból jótékonyan árad a szabad gondolkodás frissesége és fölénye, nem kötik dogmák, sőt, minduntalan azt bizonyítja be, hogy a dogmák az irodalomban épp olyan ártalmasak, mint az élet egyéb területein.

Az ítélezés gesztusának említése már jelzi, hogy Grandpierre legtöbb esszéjét nem lehet s nem is szabad elválasztani a kritika fogalmától. Nem a szépség, hanem a pontosság, a jelenség természetének megragadása foglalkoztatja, s legtöbb ilyen jellegű írását a vita heve, s félelmes vitatkozó indulata forrósítja föl. Polemizál az irodalomtörténeti közvélekedéssel – például Mikszáth Kálmán ügyében, akit a lustaság vétkében marasztal el, s ennek tulajdonítja, hogy megelégszik a könnyebb, rutinosabb megoldásokkal –; az irodalomtörténetírás módszerével – melynek legnagyobb bűnül kétségtelen meglévő beskatulyázási szenvedélyét rója föl –; az élő irodalom s az iro-